

ПРОБЛЕМИ АТРИБУЦІЇ КИЇВСЬКОГО ПІВГРОША

В доповіді приводиться аналіз доказів у дискусії щодо можливості віднесення нещодавно відкритого київського півгроша до карбування Володимира Ольгердовича (1363–1393/4). Розглянуті докази підтвердили висновок зроблений у попередніх роботах про належність київського півгроша до Володимира Ольгердовича. Аргументи І.К. Хромової, викладені в роботі «Наслідування монет Червоної Русі з Середнього Подніпров'я // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць, № 18, 2011. – С. 223–224» на користь того, що київські півгроші є «місцевими випусками нерегулярних наслідувань», які не мають відношення до князівської влади, визнані безпідставними та помилковими.

Ключові слова: київський півгріш, галицько-руський грошик, львівський півгріш, наслідування, Київське князівство, Володимир Ольгердович.

В останній час з'явилося чимало неочікуваних нумізматичних знахідок, які відносяться до періоду започаткування на території України в кінці XIV ст. власного карбування у державних утвореннях Великого князівства Литовського. До таких знахідок належить і недавно відкритий київський півгріш. У першій роботі з 2009 р., присвяченій цим монетам, було визначено, що вони карбувалися в Київському князівстві паралельно з добре відомими денаріями князя Володимира Ольгердовича (1363–1393/4) і теж належать до його карбування [3]. В подальшому, з виявленням наслідувань галицько-руським грошикам Людовика Угорського (1340–1382) київського походження, обґрунтування цього визначення було доповнене [2; 5].

Зазначена атрибуція ґрунтується на таких положеннях:

1. Монета карбувалася у Київському князівстві, оскільки усі відомі екземпляри київського півгроша знайшлися в його історичних межах.
2. Монета карбувалася у 80-х роках XIV ст., під час перебування Володимира Ольгердовича при владі, оскільки зразком для її випуску слугував галицько-руський грошик Людовика, який карбувався у 1379–1382 роках.
3. Монета випускалася від імені Володимира Ольгердовича, оскільки на ній розміщені його владні знаки, а саме, коронований особистий княжий знак Володимира, відомий з його денаріїв та актових печаток синів – Олелька та Андрія.

а – наслідування руському грошику Людовика з київського регіону; б – київський півгріш з одноштемпельним з наслідуванням реверсом; в, г – київські півгроші; д – львівський півгріш Владислава Ягайла; е – галицько-руський грошик Людовика

В певній мірі вказану атрибуцію підтверджують знахідки на київських теренах наслідувань-імітацій руським грошикам Людовика, карбування яких не могло бути віддаленим у часі від оригіналів. Одне з них виявилось перехідного типу, з реверсом карбованим тим самим штемпелем, що й в одного з екземплярів київських півгрошів, що є прямим підтвердженням карбування київських півгрошів у 80-х роках XIV ст. [5].

Необхідність в підготовці цієї роботи виникла у зв'язку з появою ще однієї версії атрибуції київського карбування півгрошів, яку висунули у своїх публікаціях І.К. Хромова та К. Хромов. В них вони заперечують можливість віднесення нововідкритого київського карбування до Володимира Ольгердовича та пропонують вважати київські півгроші «місцевими випусками нерегулярних наслідувань», що не мають відношення до князівської влади. Спираючись на роботу І.К. Хромової, де приводяться основні аргументи на користь даної тези [8], вказані автори у своїх подальших роботах спроби віднести це карбування до Володимира Ольгердовича оголосили «абсолютно некоректними з наукової точки зору» [7; 6]. Крім того, зазначені автори визнали два останніх виявлених екземпляри київського півгроша сучасними підробками за такими ознаками, як «некоректно виконаний знак Володимира Ольгердовича», «великою кількістю дрібних відмін» порівняно зі штемпелями першої монети, стилем виконання легенд, тощо [6].

Як один з публікаторів нової монети, автор вважає за необхідне висловити свою думку у цій дискусії. Одразу зауважимо, що на думку автора, зазначені другий та третій екземпляри відомих київських півгрошів є цілком автентичними, як за загальним стилем, так і за виконанням знаку Володимира Ольгердовича [5]. Значна кількість дрібних відмін в них порівняно з першим знайденим київським півгрошем є цілком природна для тогочасної технології з підготовкою монетних штемпелів від руки.

Приведемо аргументи та докази зі статті І.К. Хромової. Одні з них заперечують можливість карбування київських півгрошів у 80-х роках XIV ст. та приналежність їх до карбування Володимира, за допомогою інших І.К. Хромова намагається віднести це карбування на початок XV ст., коли самого Київського князівства вже не існувало.

Випуск київських півгрошів під час князювання Володимира, на думку І.К. Хромової, сумнівний з таких причин. По-перше, датування першого знайденого київського півгроша, виявленого у Черкаському скарбі [3], 80-ми роками XIV ст. «виглядає малоімовірним» [8, с. 223], оскільки сам скарб був тезаврований пізніше, у другій половині 90-х років. По-друге, зображення корони на зазначеній монеті, якщо б вона дійсно належала Володимирі Ольгердовичу, не могло бути, тому що Володимир був у Києві лише намісником Великого литовського князя Ольгерда (1345–1377) і згідно з І.К. Хромовою: «... не мав права застосовувати подібний атрибут монаршої влади на своїх монетах» [8, с. 224]. Відносно часу карбування київського півгроша то воно, на думку І.К. Хромової, сталося пізніше правління Володимира, вже на початку XV ст. На це вказує, за І.К. Хромовою, та обставина, що зразком для карбування київського півгроша міг бути львівський півгріш Владислава Ягайла (1386–1434), різновид, карбований у 1404–1408 рр., на якому лев, так саме як на київських півгрошах, крокує праворуч: «Цей факт може додатково свідчити про пізній час карбування даних наслідувань» [8, с. 224]. Нарешті, на думку І.К. Хромової, розміщення на київському півгроші коронованого княжого знаку Володимира, основній ознаці, що надає підстави віднести монету до карбування Володимира Ольгердовича, є випадковим. Це результат особистої ініціативи різчика штемпелів, довільна компіляція елементів оформлення різних монет, знайомих монетарю: «Загальна побудова аверсного штемпеля та зображення корони притаманні для львівських півгрошів, але замість ініціалів короля під короною розміщено знак, характерний для реверсу денаріїв Володимира Ольгердовича» [8, с. 224].

Почнемо аналіз аргументів І.К. Хромової з тих, що заперечують можливість карбування півгроша у 80-х роках XIV ст. при знаходженні Володимира на київському престолі. Підкреслимо, що докази наведені у роботах інших авторів на користь карбування київського півгроша у 80-х роках, які ґрунтуються на очевидній подібності його типу за іконографією та вагою до галицько-руського грошика Людовика, карбованого у 1379–1382 роках, а також на існуванні згадуваного наслідування руському грошику Людовика перехідного типу з однаковим з київським півгрошем з Черкаського скарбу штемпелем реверсу, що підтверджує це датування,

І.К. Хромова залишила без уваги.

Отже, щодо датування київського півгроша за часом тезаврації Черкаського скарбу, то з того, що відомо з нумізматики, знаходження у скарбі монет, у даному випадку київського півгроша, старших за випуском лише приблизно на десять років від наймолодших монет скарбу (в Черкаському скарбі це дирхеми Токтамиша останніх років правління 1394/5 р.) не тільки не мало ймовірно, як вважає І.К. Хромова, а навпаки, дуже ймовірно. Прикладів такого розподілу монет в скарбах за часом випуску, коли старші на десять, чи більше років монети присутні, або навіть складають більшість в скарбах, безліч. Отже, не має ніяких підстав заперечувати на цій основі можливість карбування київських наслідувань саме у 80-х роках XIV ст.

Відносно неможливості присутності на монеті, карбованій намісником Ольгерда Володимиром Ольгердовичем, корони, то тут потрібно нагадати, що у 80-х роках XIV ст. Ольгерд вже не жив. Після нього у ВКЛ розпочалася довголітня боротьба за владу, скориставшись чим, удільні князівства – Київське, Подільське, Новгород-Сіверське, взяли курс на самостійність, що, в решті решт, при Великому князі Вітовті (1392–1430) призвело до збройних конфліктів 1393/4 рр. Виразною ознакою прагнення до самостійності у цих князівствах було карбування власної монети. Тому поява за таких умов на цих монетах корон була б зовсім не дивна. Підтвердження цій думці можна знайти на монетах сусіднього з Київським, Подільського князівства, що перебувало у той час у схожому стані. Там на подільському денарії, випуск якого датований кінцем 80-х - початком 90-х років XIV ст., коронований ініціал займає усе поле монети [4].

Перед обговоренням доказів І. К. Хромової на користь пізнього карбування київського півгроша на початку XV ст. потрібно зауважити, що І.К. Хромова у своїй статті не розрізняє типи львівської монети XIV–XV ст. Галицько-руські грошики та львівські півгроші у неї позначаються однаково – львівські півгроші. Наприклад, «... відомі в обігу монети львівського півгроша Людовика», або «... львівських півгрошів ... зокрема, Ягайла у 1404–1408 рр.» [8, с. 224]. Використовується нею і застаріла назва руського грошика – квартник. Взагалі, зі змісту статті складається враження, що І.К. Хромовій не відомо про існування львівського півгроша Владислава Ягайла як окремого типу монети і вона у своїх міркуваннях під його назвою враховує лише руський грошик, вважаючи однак, що він випускався на усьому протязі львівського карбування XIV–XV ст. В результаті у сприйнятті змісту та аргументації даної публікації виникає плутанина. Інколи з цієї причини з тексту не можливо зрозуміти, про що йде мова, наприклад, як у посиланні у статті на численні знахідки на Черкащині «львівських півгрошів та квартників» [8, с. 223]. Які монети має у даному випадку І.К. Хромова на увазі, не зрозуміло. Якщо у тексті «львівські півгроші» це львівські півгроші, а «квартники» це галицько-руські грошики, то на Черкащині відомі знахідки лише руських грошиків, львівських півгрошів там не знаходили [1; 9]. Якщо ж «львівські півгроші», як у більшості випадків у І.К. Хромової, це руські грошики, то чим мають бути тоді «квартники»?

Обговорення часу карбування київського півгроша, який пропонується І.К. Хромовою, можливо почати з того, що було б вкрай сумнівно, щоб львівський півгріш Владислава Ягайла випуску 1404–1408 рр. міг стати зразком для карбування київського півгроша. Окрім зображення коронованого лева на реверсі, ця білонова монета за усіма іншими ознаками – іншим зображенням аверсу, значно більшими розмірами та вагою, нарешті, зниженою пробою металу надто відрізняється від високопробного київського півгроша. До того ж, на історичній території Київського князівства не відомо жодної знахідки цих монет. Та з огляду на вказану плутанину І.К. Хромовою львівських півгрошів з галицько-руськими грошиками потрібно визнати наведені нею докази на користь пізнього карбування київського півгроша такими, що оснований на непорозумінні.

Залишається визначитись, що означає зображення княжого знаку Володимира Ольгердовича на київському півгроші, чи це є інсігнія монетного сеньйора, чи все ж таки, як вважає І.К. Хромова, це плід фантазії монетаря? Визначальною умовою для вирішення цього питання є час карбування монети. У даному випадку, за результатами проведених досліджень [3; 5] є усі підстави вважати, що київський півгріш випускався у 80-х роках XIV ст. під час перебування Володимира Ольгердовича на княжому престолі. Відповідно, розміщення його владного знаку на монеті є ясным і беззаперечним свідченням про належність київського

півгроша до карбування Володимира Ольгердовича. Підсумовуючи викладене, мусимо визнати усі намагання І.К. Хромової у своїй статті заперечити приналежність київського півгроша до карбування Володимира Ольгердовича безпідставними та помилковими.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Крыжановский А. Находки монет Львовского монетного двора на юго-западных землях Великого княжества Литовского / А. Крыжановский // Международная нумизматическая конференция. Вильнюс, 23–25 мая 2012 г. Тезисы докладов. – С. 163.
2. Нечитайло В.В. Каталог монет українських князівств XIV – поч. XV ст. / В.В. Нечитайло. – К., 2011. – С. 21.
3. Погорілець О. Про нові монети зі знаком Володимира Ольгердовича / О. Погорілець, Р. Саввов // Нумізматика і Фалеристика. – № 1. – 2009. – С. 10–11.
4. Погорілець О.Г. Про нові знахідки монет Подільського князівства / О.Г. Погорілець, Р.В. Саввов // Нумізматика і Фалеристика. – 2007. – № 4. – С. 30.
5. Саввов Р. Київські півгроші Володимира Ольгердовича / Р. Саввов // Нумізматика і Фалеристика. – № 4. – 2012. – С. 6–7.
6. Хромова И. Вопросы атрибуции находок местных монет-подражаний второй половины 14 в. на территориях литовско-ордынского пограничья / И. Хромова, К. Хромов // Международная нумизматическая конференция. Вильнюс, 23–25 мая 2012 г. Тезисы докладов. – С. 110. On-line версія доповіді http://www.hordecoins.folgat.net/Rpubl_Vilnus-conf-2012.htm
7. Хромова И.К. Вопросы современной атрибуции находок монет удельного периода на территории Украины / И.К. Хромова // Нумизматические чтения ГИМ. Тезисы докладов. – М., 2011. – С. 52.
8. Хромова И.К. Наслідкування монет Червоної Русі з Середнього Подніпров'я / І.К. Хромова // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць. – 2011. – № 18. – С. 223–225.
9. Шостопап А.В. Скарби Черкащини / А.В. Шостопап. – Черкаси, 2007. – С. 49–52.

Саввов Р. Проблемы атрибуции киевского полугроша.

В докладе приводится анализ доказательств в дискуссии о возможности отнесения недавно открытого киевского полугроша к чеканке Владимира Ольгердовича (1363–1393/4). Рассмотренные доказательства подтвердили вывод сделанный в предыдущих работах о принадлежности киевского полугроша к Владимиру Ольгердовичу. Аргументы И.К. Хромовой, изложенные в работе «Наслідкування монет Червоної Русі з Середнього Подніпров'я // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць, №18, 2011. – С. 223–224» в пользу того, что киевские полугроши являются «местными выпусками нерегулярных подражаний», которые не имеют отношения к княжеской власти, признаны безосновательными и ошибочными.

Ключевые слова: киевский полугрош, галицко-русский грошик, львовский полугрош, подражание, Киевское княжество, Владимир Ольгердович.

Savvov R. The problems of attribution of Kyivan halfgroat.

The report provides an analysis of the evidence in the discussions about the possibility of attributing the recently opened kyivan halfgroat to the coinage of Volodimir Ol'gerdovich (1363–1393/4). Consider the evidence confirmed the conclusion made in the previous works on belong the kyivan halfgroat to Volodimir Ol'gerdovich. The arguments I.K. Khromova's, set out in the work «Наслідкування монет Червоної Русі з Середнього Подніпров'я // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць, № 18, 2011. – С. 223–224», in favor of the fact that kyivan halfgroats is a «local issues irregular imitations», which have no relationship to the princely authority, recognized as groundless and wrong.

Key words: Kyivan halfgroat, galician-rus' coin, lviv's halfgroat, imitation, Kyivan principality, Volodymyr Ol'gerdovych.

Одержано 11.04.2013